

PRISTUP UČENIKU S POSEBNIM POTREBAMA: DISLEKSIJA I DISGRAFIJA

Gordana Lukačić*
Hotelijsko-turistička škola u Zagrebu

Svrha ovog članka je dati kratak pregled poteškoća s kojima se susreću učenici koji imaju disleksiju/disgrafiju, te poteškoće na koje nailaze nastavnici koji s njima rade. Primjeri iz prakse olakšavaju prepoznavanje učenika s poteškoćama.

Ključne riječi: disleksija, disgrafija, diskalkulija, hiperaktivnost, pomanjkanje pažnje, dezorijentacija

1. OPĆE INFORMACIJE O DISLEKSIJI, DISGRAFIJI, DISKALKULIJI I HIPERAKTIVNOSTI

Neosporna je činjenica da je sve više učenika s dijagnosticiranim poteškoćama u učenju. Učenici s poteškoćama u svladavanju gradiva postojali su i prije, no sve brži ritam života i tendencija zaposlenosti oba roditelja zahtijevaju sve veću samostalnost učenika koji u jednoj školskoj godini trebaju svladati opsežnije gradivo nego u bližoj prošlosti. To je također razlog da na vidjelo izlazi sve veći broj učenika koji teže nauče gradivo, a dobro je da mnogi od njih zatraže i stručnu pomoć.

Poteškoće s kojima se bori učenik, i s kojima se u svome radu s takvim učenikom susreće nastavnik, raznovrsne su. Još u predškolskoj ustanovi ADHD/ADD (od engl. *Attention-Deficit/Hyperactivity disorder* i *Attention deficit disorder* odnosno pomanjkanje pažnje, često i hiperaktivnost) i djetetu i odgajatelju, a i ostaloj djeci koja su u istoj skupini, stvara probleme. Poremećaji čitanja (disleksija), pisanja (disgrafija) i računanja (diskalkulija) najčešće se primijete u školskoj dobi, iako je moguće i ranije.

Naziv *disleksija* nastao je iz grčke riječi „dys“ što znači slab, loš, neprimjeren i „lexis“ što znači jezik, odnosno riječ. Još 1896., oftalmolog Pringle Morgan dao je prvu, vrlo jednostavnu, definiciju disleksije opisujući poteškoće čitanja jednog dječaka kao „poteškoće sa slovima i riječima“. *Disleksija* je bio prvi opći izraz koji je

* Gordana Lukačić, Hotelijsko-turistička škola u Zagrebu, gordana.lukacic@zg.t-com.hr

obuhvaćao razne poteškoće u učenju (Davis i Braun, 2001) poput poteškoća u čitanju, pisanju, računanju, a čak i nesprenost i povećani fizički nemir svrstavali su se pod disleksiju.

Disgrafija se ne mora nužno javiti uz disleksiju, iako je najčešće tako, a očituje se u poteškoćama vezanim uz pisanje rukom i olovkom. To su, najjednostavnije rečeno, motoričke poteškoće poznate kao nesprenost. *Diskalkulija* je također jedan od oblika disleksije, a osoba koja pati od diskalkulije ima teškoće s računanjem, zapamćivanjem brojeva i slično (Davis i Braun, 2001). Najčešće se radi o teškoćama koje su neočekivane s obzirom na dob i ostale kognitivne sposobnosti i vrlo je često genetski uvjetovana.

Disleksija ima svoju pozitivnu i svoju negativnu stranu. Ona je spoj darovitosti i nesposobnosti, spoj vještina i teškoća. Dakako, mi se više posvećujemo negativnoj strani, jer ona i nastavnicima i učenicima stvara probleme. Kad bismo uspjeli edukacijom roditelja i nastavnika ubrzati prepoznavanje dislektičnog djeteta te mu pružiti adekvatnu pomoć i podršku, puno prije bismo mogli pristupiti razmatranju pozitivne strane disleksije. Dislektično dijete nije teško prepoznati, ali jest prilično teško s njim raditi u razredima koji imaju po tridesetak učenika, što je naša realnost u srednjim školama. Osnovna je pogreška što velik broj osoba misli da je dislektično dijete „zločesto“, lijeno, nezainteresirano, neodgojeno, dok se, baš naprotiv, radi o vrlo oštroumnoj i intuitivnoj djeci koja su radoznala jer su svjesniji svojeg okruženja od „obične“ djece. Govore ubrzano jer misle puno brže od „običnih“, razmišljaju u slikama, imaju vrlo razvijenu maštu te misao često doživljavaju kao realnost.

Jednostavno je s djecom koja nisu dislektična i koja su određenu koncentraciju uspjela razviti još prije polaska u školu. Takva djeca pažljivo slušaju nastavnika dok tumači novo gradivo, a s dislektičnom djecom to nije slučaj. Dislektična se djeca vrlo teško koncentriraju, ali vrlo lako obraćaju pozornost. To znači da ne mogu usredotočiti pažnju na jednu stvar, npr. na ono o čemu nastavnik govori, već njihova svijest obuhvaća cijelo njihovo okruženje. Mozak dislektičnog djeteta radi između četiristo i dvije tisuće puta brže od mozgova „običnih“ ljudi (Davis i Braun, 2001) i to je razlog zašto se dislektično dijete često dosađuje na školskim satovima. Takva djeca najčešće „odlutaju“, sanjare o nečemu, ili im se pažnja prebacuje na nešto što im se u tom času učini zanimljivo (npr. često gledaju kroz prozor), pa ih doživljavamo kao rastresene i nepažljive.

Veći se problem javlja ako je takav učenik s poremećenom pažnjom još i *hiperaktivan*. U tom je slučaju to veći problem za cijeli razred nego za samog nastavnika. Naš mozak može izmijeniti percepciju zvuka, dodira, ravnoteže, vremena i kretanja, može izmijeniti sve osim okusa. Možemo reći iz vlastitog iskustva da nam se to svima ponekad događa. Dislektična djeca mnoge stvari opažaju iz raznih

perspektiva i samim time primaju više informacija od drugih ljudi. Dakle, ako takav učenik nije zainteresiran za ono što nastavnik govori počinje se dosađivati i u mozgu se mijenja percepcija, učenik postaje dezorijentiran i tada su njegovi osjeti iskrivljeni. Ako u tom trenutku svoje dezorijentiranosti sjedi, može imati osjećaj da se stvari kreću. Može mu se čak pojaviti i mučnina od kretanja. Ako se on sam počne kretati osjećaj se mijenja i učenik će se osjećati kao da mirno sjedi. Učenik koji sam, bez pitanja ustaje i šeće po razredu ne čini to zato što mu je dosadno ili zato da bi nas naljutio već stoga, što je nama zapravo teško razumjeti, kako bi kompenzirao osjećaj mučnine u želucu od kretanja i kako ne bi povraćao. Najčešće to radi nesvjesno.

Neki dislektičari imaju problem s računanjem. Tada govorimo o *diskalkuliji*. Razlog diskalkulije vezan je s iskrivljenim osjećajem za vrijeme. Svi smo se barem jednom susreli s tom pojavom. Naime, ako nam je dosadno čini nam se da vrijeme prolazi jako sporo. Ako nam se događaju ugodne i uzbuđljive stvari vrijeme nam naprosto proleti. Većina dislektične djece nema dobar unutarnji osjećaj za vrijeme i ne mogu dobro procijeniti njegovo protjecanje. Takvo dijete ne razumije da stvari idu jedna za drugom. Matematika se sastoji od reda, slijeda i vremena, a ako dijete nema urođeni osjećaj za te tri koncepcije ne može razumjeti matematiku. No, tu možemo spomenuti kako neka dislektična djeca teško pamte i druge informacije u nizu kao što su abeceda, dani u tjednu ili npr. mjeseci u godini.

Ono što nas kao nastavnike stranih jezika najviše zanima je dislektično dijete koje ima poteškoće s pisanjem, čitanjem i sricanjem, odnosno kako prepoznati takvog učenika i kako mu pomoći da savlada gradivo. I disgrafija i disleksija su povezane s dezorijentacijom vida i pokreta.

2. PRIMJERI IZ PRAKSE

2.1. Pisanje

Poučavajući učenike talijanskom i francuskom jeziku u Hotelijersko-turističkoj školi u Zagrebu susrela sam se s velikim brojem učenika s disleksijom i disgrafijom. Moje iskustvo temelji se i na radu s vlastitom djecom koja imaju, danas daleko manje nego u početku školovanja, probleme s disleksijom. Kroz rad u razredu stekla sam veliko iskustvo u radu s učenicima koji imaju posebne potrebe, shvatila sam to kao izazov i iz iskustva osobnog rada s njima iznijet ću neke primjere iz prakse.

Već prilikom prvog diktata ili prepisivanja s ploče uočit ćemo učenika koji ima poteškoća s pisanjem. Javljuju se teškoće u oblikovanju i pravilnosti slova. Ona će

često iskakati iz redova, bit će kvrgava, nečitka, neće postojati razlike između grafema *a* i *o* koji su često nedovoljno izdiferencirani jer im je vitica obično negdje na sredini, jednako tako često ne razlikuju *r* i *v*, a petlja na malom pisanom slovu *l* je prenisko pa podsjeća na *e*. Često će se zamijeniti *b* i *d*, u talijanskom *p* i *q*, *m* i *n*, neka slova u riječi će biti ispuštena (*il municipio* umjesto *il municipio*, *le strise* umjesto *le strisce*), katkada će slogovi biti ispremiješani (*il marciadepe* umjesto *il marciapiede*, vrlo će često zadnje slovo nedostajati (*tu va* umjesto *tu vai*, *le orecchi* umjesto *le orecchie*), imena će katkada biti pisana malim slovom, baš kao i početak rečenice, iako učenik teoretski poznaje pravilo. Kod diktata se događaju i pogreške po zvučnosti, znači zamjena *f* i *v* (*varina* umjesto *farina*, ili *vesteggiare* umjesto *festeggiare*) te *ci* i *gi* (*la cita* umjesto *la gita*), a u francuskom se jeziku diftonzi (*au*, *ou*) te triftonzi (*eau*) čine nepremostivom preprekom. Vrlo često pišu onako kako čuju, ne poštujući pravila pisanja stranog jezika. Primjerice, umjesto *la croce* potkrade se *la kroce*, *la croče* ili *la kroč*, *Arlecchino* postaje *Arlekino* (vrlo često malim slovom), *riesco* je vrlo često *riesko*, *giocare* postaje *đokare*, a moglo bi se dodati još mnogo drugih sličnih primjera.

Mozak disgrafičara neke slike naprosto ne može obraditi. Dijete i ovdje ima izobličenu percepciju i ono što njegov mozak ne vidi to njegova ruka ne može niti napisati ili nacrtati. Veliki je problem ako učenik treba nešto prepisati s ploče u bilježnicu te dok ponovno s teksta iz bilježnice vraća pogled na ploču. Uglavnom ne može pronaći mjesto gdje je stao. Prepisivanje s ploče za njega je pravi pothvat! U slučaju da se zadaci koje treba riješiti nalaze na školskoj ploči vjerojatnost da će ih učenik riješiti je vrlo mala, a puno je vjerojatnije da sve zadatke neće niti uspjati prepisati. Naravno, postoje vježbe koje će smanjiti dezorijentaciju, koje će poboljšati opće stanje, ali te vježbe ipak treba prepustiti stručnjaku logopedu. Kod učenika koje poučavam problem je dvojan i obuhvaća poteškoće u usvajanju ortografskih pravila te poteškoće u njihovoj primjeni.

Teškoće s pisanjem koje sam kod svojih učenika s disleksijom primijetila mogu se svrstati u dvije skupine. U prvoj su skupini teškoće u oblikovanju slova, a u drugoj poteškoće u samostalnom sastavljanju teksta, odnosno bilo koji vid pisanja dužeg teksta.

2.2. Čitanje

Dislektično dijete ima probleme s učenjem čitanja (iako je svladao čitanje na materinskom, postoje poteškoće u svladavanju čitanja na stranom jeziku radi novih jezičnih zakonitosti) kao i svaki drugi učenik, samo s tom razlikom što su kod takvog učenika ti problemi puno izraženiji, jer učenik ne čuje svoje misli. Odnosno, čitajući u sebi on „ne izgovara“ riječ jer njegov mozak proizvodi slike. Kad svladaju čitanje i kad

nauče neke pojmove na stranom jeziku još uvijek ostaje problem s razumijevanjem, jer postoje pojmovi koje naš mozak ne može pretočiti u sliku. Tako na primjer učenik nema problem s riječju *jabuka* jer se u mozgu vrlo jednostavno pojavi slika jabuke, ali ima problem s čitanjem i razumijevanjem riječi *premda*, *ovakav*, *čak*, *gdje* i njima sličnima na bilo kojem jeziku, jer za te riječi mozak ne može stvoriti sliku. Ako postoji problem kod čitanja takvih riječi onda se javlja i problem s razumijevanjem jer u jednoj rečenici ili čitavom tekstu ima previše riječi koje ostaju bez slike. Vrsta slova, popularno rečeno fontovi, doprinose lakšem ili pak težem ovladavanju čitanjem. Hrvatski je pravopis fonetski, pa je učenicima nešto lakše savladati čitanje i pisanje nego dislektičnom učeniku koji uči engleski ili francuski gdje neki znak ili neka kombinacija znakova predstavlja različite zvukove. Dislektičari vrlo često, odnosno svaki puta kad dođe do dezorijentacije, slova vide višestruko. Slika slova vidi se sprijeda, straga, naopako i na mnoge nama teško zamislive načine. Sad je sasvim jasno kako je dislektičnom učeniku, bez obzira koji jezik uči ili rabi, gotovo „nemoguća misija“ napisati diktat koji će nastavnik moći pročitati i koji bi se po nekim uvriježenim kriterijima mogao pozitivno ocijeniti. No, upravo tu bismo trebali korigirati vlastite stavove i prilagoditi se učeniku čija je percepcija drugačija, ali koji po svojim intelektualnim sposobnostima nimalo ne zaostaje za ostalim učenicima.

Dislektičari čitaju sporo, vrlo često pročitaju riječ tako da ispremeću slogove ili je čak pročitaju u obrnutom smjeru, a često ne razumiju ono što su pročitali. Kratke riječi poput članova u talijanskom jeziku čitaju neprecizno. *Il* vrlo često pročitaju kao *li*, *la* kao *al*. Zamijenjuju slogove te npr. umjesto *capra* čitaju *carpa*. Često izostavljaju slogove ili dodaju one kojih nema: umjesto *rappresentazione* čitaju (a i pišu) *rappresenzione*, ili umjesto *mandorle* čitaju i pišu *manadorle*, umjesto *cuocere* čitaju i pišu *cocere*.

I u materinskom jeziku postoje teškoće tog tipa, no učenik s disleksijom vrlo brzo nauči kako se služiti rečeničnim okruženjem koje mu pomaže u odgonetavanju značenja dok je to u stranom jeziku puno teže s obzirom da se radi o velikom broju nepoznatih riječi.

2.3. Kako pomoći dislektičnom učeniku

Ono što nastavnik može učiniti za svog dislektičnog učenika je da mu zadatak koji treba riješiti otisne na mat papiru, najbolje u krem boji koja ne blješti poput bijele. Stranica treba biti što jednostavnije oblikovana. Najbolje je upotrebljavati slova bez kratkih crtica na krajevima (tzv. „sans serif“ slova), veličine 12 točaka ili više. Tekst treba biti pisan u proredu, a za isticanje treba koristiti podebljana slova, dok se kosa slova i podcrtani tekst treba izbjegavati, jer može prouzročiti vizualno spajanje riječi. Lijevu stranu teksta treba poravnati, desnu ne. Pojedine retke treba uvlačiti kako bi se

tekst razdijelio u manje cjeline.

Za dislektičnog učenika primjereniji je pristup u kojem se jezik uči kroz komunikaciju, oni daleko lakše uče iz prakse, iz iskustva. Gramatička progresija mora biti linearna, bez velikih skokova „po težini“, s uvođenjem samo jednog od elemenata, a kad se pišu gramatički testovi potrebno je usmeno objasniti što se u zadatku traži. Za uvježbavanje zadataka potrebno je pročitati naglas i provjeriti razumijevanje.

Prilikom vježbi provjere potrebno se držati poznatog teksta, odnosno koristiti poznati vokabular, a ne istoznačnice koje se prije u tekstu nisu spominjale. Kad god je moguće dislektičnom bi učeniku trebalo dati probni test.

Za sve učenike s nekom od poteškoća preporučljiv je rad u skupini. Na taj način surađuju s drugim učenicima, dopušteno im je kretanje po razredu i komunikacija, mogu sami uočiti i ispraviti pogrešku.

Za uspješno poučavanje obavezno je analizirati pogreške u diktatima ili pogreške iz testova, jer se na taj način uočavaju pogreške koje su učestale. Učenika možemo stimulirati tako da mu kažemo da će uspjeh podići svoju ocjenu ako nauči „samo ono“ u čemu najčešće griješi. Učenicima s disleksijom i disgrafijom potrebno je dozvoliti da ponove test kad svladaju poteškoće.

Od velike važnosti u radu s takvim učenicima jest slijediti rutinu. Domaću zadaću treba provjeriti u školi, a one ne smiju biti ni preteške ni obimne jer učenik s poteškoćom u učenju troši puno više vremena za rješavanje zadataka od drugih.

Uvijek treba ponavljati prethodno gradivo, preporučljivo je i kroz rad u skupini, bilo da se radi o nekom gramatičkom elementu bilo o leksičkom. I prilikom ponavljanja nastavnik se treba koristiti uvijek istom terminologijom (*infinito* ili *forma base del verbo* (tal.), a ne malo jedno, malo drugo).

Nije dobro upozoravati učenika na pogrešku u trenutku kad se on nastoji usmeno izraziti. U osvrtu na napredovanje učenika u njegovom radu prvo treba navesti sve pozitivne strane njegovog rada, a nakon toga upozoriti na pogrešku i pripomenuti da je vidljiv napredak u odnosu na početno stanje. Naravno, pogreškama koje nisu presudne za komunikaciju ne treba pridavati veliku važnost. Uvijek bi trebalo vrednovati odnos između uložene truda i postignutog rada.

Ako su zbog disleksije pismeni zadaci redovito negativni, učenika treba ispitati usmeno, a pismeni rad ne uzimati u obzir. Prilikom usmene provjere znanja treba se koristiti raznim materijalima, fotografijama za opisivanje, video zapisima i zvučnim snimkama. Multimedija i uporaba novih tehnologija preporučaju se ne samo za poučavanje stranih jezika već za sve predmete. Nikada ne treba kritizirati učenikov rukopis i neurednost, jer učenik nije takav zbog svog nemara već zbog dezorijentiranosti.

Nakon što je pokušao svladati čitanje, pisanje i razumijevanje, dislektični učenik

ne mora nužno čitati da bi nešto naučio. Dopusimo mu da sluša dok mi čitamo ili da tekst poslušava s auditivnog medija. Današnja je tehnologija prerasla olovku i papir što će uvelike olakšati život dislektičnom djetetu. Omogućimo mu da domaću zadaću piše na računalu i preda je ili u ispisu ili u elektronskom obliku (npr. na USB-u).

Dislektični si učenici često prebacuju da su nesposobni. Mnogi ne mogu naučiti prostorne odnose lijevo/desno, ispred/iza, kao ni vremenske odnose jučer/sutra, misle da nikada neće biti uspješni poput svojih vršnjaka koliko god se trudili, mnoge stvari ne mogu zapamtiti, a mnogi od njih najradije ne bi ni išli u školu. Stoga je potrebno s njima razgovarati, no to bi trebalo prepustiti školskom pedagogu ili psihologu ukoliko učenik već nije uključen u neku logopedsku terapiju. Treba im objasniti da nisu ništa nesposobnija od drugih već da su različiti. Treba ih podsjetiti da oni imaju talente koje mnogi drugi nemaju, pohvaliti ih ako dobro igraju rukomet, ako lijepo slikaju, možda pišu prekrasne fantastične priče (bez obzira na rukopis i gramatiku), pjevaju, sviraju neki glazbeni instrument ili se bave nečim drugim što ih razlikuje od drugih učenika u razredu. Ne zaboravimo da su dislektičari u pravilu kreativniji od onih koji nisu dislektični, pa nastojimo na tome graditi naš odnos s takvim učenikom i poticati ga u njegovom kreativnom radu.

Škola ni za koga ne smije biti stres, ponajmanje za dijete koje ima disleksiju. Ne zaboravimo da su mnoge uspješne osobe (Alexander Graham Bell, Leonardo da Vinci, Albert Einstein, Nelson Rockefeller, Cher, Hans Christian Andersen) bile ili jesu dislektičari, da su uspjeli iskoristiti svoj talent na najbolji mogući način, no za sve to je ipak potrebna i upornost i podrška, prvenstveno od strane roditelja, a zatim i obrazovnog sustava.

LITERATURA

- Bjelica, J. Galić-Jušić, R., Pavlić-Cottiero, A., Posokhova, I., Prvčić, I., Rister, M. (2009): *Disleksija : disgrafija, diskalkulija i slične teškoće u čitanju, pisanju i učenju*. Zagreb, Hrvatska udruga za disleksiju.
- Davis, R.D., Braun, E.M. (2001): *Dar disleksije*. Alinea, Zagreb.
- Fischer, G., Cummings, R. (2008): *Djeca s poteškoćama u učenju*. Veble commerce, Zagreb.
- Lauth, G.W., Schlotke, P.F., Naumann K. (2008): *Neumorna djeca, bespomoćni roditelji*. Mozaik knjiga, Zagreb.

- Mugnaini, D. (2005): *Dislessia e Qualità della vita*. Libri Liberi, Firenze.
- O'Regan, F. J. (2008): *Kako se nositi s djecom problematičnog ponašanja*. Naklada Ljevak, Zagreb.
- Taylor, J. F. (2008): *Djeca s ADD i ADHD sindromom*, Veble commerce, Zagreb.

HOW TO APPROACH AND TEACH A PUPIL WITH SPECIAL NEEDS: DYSLEXIA AND DYSGRAPHIA

The aim of this paper is to give a short survey of the difficulties students with dyslexia/dysgraphia encounter, as well as the difficulties the teachers working with them come across. Practical examples help identify students with difficulties.

Key words: dyslexia, dysgraphia, dyscalculia, attention deficit disorder, disorientation